

Problem valorizacije gradiva nekdanjih hranilnic in posojilnic

Stane Granda

Dosedanje raziskave združnega gibanaja¹ na Slovenskem so si za čas do začetka II. svetovne vojne dokaj soglasne v njegovi oceni. Ugotovljeno je, da so bili veliki rezultati doseženi predvsem v kreditnem združništvu². To je v veliki meri omililo agrarno krizo, ki je trajala nekaj desetletij. Sumarni podatki o dejavnosti hranilnic in posojilnic, zlasti pa tisti o višini hranilnih vlog v letih pred I. svetovno vojno in njihovem razmerju do posojil, pa odpirajo vrsto temeljnih vprašanj iz gospodarske in socialne preteklosti naše vasi. V okviru gesla Gospodarski obrat kmetije v Gospodarski in družbeni zgodovini Slovencev, Zgodovina agrarnih panog jih je jasno definirala Bogo Grafenauer³. Strnemo jih lahko v:

- a) vzroki zadolževanja
- b) izvor hranilnih vlog
- c) praktičen potek reševanja finančne plati agrarne krize.

Med ohranjenim arhivskim gradivom v naših arhivih nudi razmeroma veliko pojasnil na zastavljena vprašanja zupučina hranilnic in posojilnic. Literatura o teh vprašanjih je razmeroma obsežna⁴. V zadnjih letih je izšla vrsta novih del. Po zaslugah Marka Waltritsha, Salvatorja Žitka, Janeza Kramarja in Milana Pahorja so dokaj dobro obdelane Slovenska Istra, Trst in Goriška⁵. Aleksander Videčnik⁶ je opisal isto problematiko za precejšen del Štajerske in jugoslovanski del Koroške. Tudi onstran severne državne meje so ta vprašanja po zaslugah Mirta Zwitterja in Jakoba Sitterja kar zadovoljivo pojasnjena⁷. Hranilništvo na delu Gorenjske je opisal France Štukl, na Dolenjskem in v Beli krajini pa Zorka Skrabl⁸. Skoraj za vse avtorje je značilno, da jih pri opisovanju delovanja teh zavodov zanima širši politični in gospodarski okvir v času nastajanja, datum nastanka, ustanovitelji in sestava vodstev, likvidacija. O finančni dejavnosti navajajo običajno malo podatkov, zadovoljujejo se z navajanjem glavnih postavk letnih bilanc. Dlje jih večina ne seže. Pri analizi uporabljenih virov opazimo, da se naslanjajo na vpise v register, tiskane statute, poročila občnih zborov, zapisnike sej načelstva, redkeje nadzornega odbora. Izjemoma so navedeni ali uporabljeni deli revizijskih poročil. Mnogi so premalo pozorni in pozabijo izrečno navesti, po kakšnih principih je hranilnica in posojilnica delovala, je bila torej liberalna ali klerikalna, kako se je odločila po razkolu znotraj SLS med prvo svetovno vojno, je ostala zvesta Krekovi organizaciji, ali se je pridružila Šušteršiču oziroma Lampetu.

Z arhivskega stališča je problematiko najdetajlneje obdelala Zorka Skrabl. Navcdla je tudi gradivo, ki so ga ustvarile hranilnice in posojilnice⁹. Ravno izraba zupučine, ki jo hranijo v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, enoti za Dolenjsko in Belo

krajino v Novem mestu, ter primerjava podatkov o tovrstnem gradivu, ki se hrani drugod, ter nekaterih ustnih razgovorih s kolegi arhivarji narekujejo opozoriti na naslednje izkušnje.

Večino delavcev naših arhivov predstavljajo zgodovinarji. Po študiju in siceršnjem posluhu za vsakodnevno življenje imajo posluh predvsem za politično zgodovino in družbeno, ali boljše, društveno dejavnost, znamenite posameznike, pri čemer se kriteriji pogosto čez noč popolnoma obrnejo, razmeroma malo posluha namenjajo gospodarski in socialni problematiki. To se odraža tudi v ohranjenem arhivskem gradivu in njegovi urejenosti. Zlasti za gospodarsko problematiko velja, da kljub nedvomnim naporom in dobri volji ni pravih rezultatov, še huje. Veliko je že zavoženega in to nepopravljivo. Kriveev za to ne gre javno iskati, niti znanih javno razglašati, ker v njihovih odločitvah ni bilo načrtne zlobe, prej neznanje in nepremišljenost. Priznati jim je treba, da je dejansko nemogoče predvideti razvoj znanosti, da ne moremo vedeti, kaj bodo čez desetletja iskali, zaradi prostorske stiske pa se je treba naglo odločati. Prešibke so tudi povezave z uporabniki, oziroma imajo ti kot najostrejši kritiki dela arhivarjev premalo posluha za njihove težave. Vse to posipanje s pepelom pa kljub vsemu ne more popraviti škode. Na podlagi nekaterih primerjav in privatnih poizvedovanj sem ugotovil, da so bile v preteklosti žrtev valorizacij predvsem različne Aračunske knjige, med njimi zlasti glavne knjige hranilnih vlog in glavne knjige posojil. Veliki formati, na videz dolgočasne tabele, polne nekih števil, dajejo tako glede oblike kot vsebine razumeti ozadje takih odločitev, še zlasti, če se zavedamo, da je bila mnogim zgodovinarjem v sredni šoli matematika šibkejša stran. V bistvu pa ravno izločitev te dokumentacije pomeni, nekoliko gorbo rečeno, odpravo smisla varovanja tovrstnega gradiva. Skoraj vse ostale podatke lahko najdemo v časopisju, vpisnih registrih ali pa jih na podlagi računskih knjig izdelamo sami, zlasti v dobi uveljavljanaj računalništva. Zapisniki letnih skupščin so običajno brez neke večje vrednosti, člane posojilnice lahko ugotovimo iz vlagateljev in še bolj posojiljemalcev, bilanco lahko izdelamo sami, če že ni objavljena, statuti so bili tiskani, vpisati je bilo treba le kraj in nekaj drugih podrobnosti. Brez glavnih knjig posojil in hranilnih vlog ne moremo prestopiti deskriptivne faze raziskovanj, ni mogoče odgovoriti na vprašanja, ki jih pred nas kot bistvena postavlja zgodovina združništva in podeželja.

Analiza glavnih hranilnih vlog in posojil za Šmarjeto in Št. Peter (Otočee), oba na Dolenjskem ob cesti Novo mesto – Mokronog, pa je pokazala še drug pomemben rezultat. Pri odločitvi, kaj ohraniti in kaj nepovratno zavreči, ni mogoče izhajati iz nekakšnega vzorca, ampak je treba izhajati iz pozna-

vanja zgodovinskega dogajanja. Pri privatnikih zadolženi kmetje so se v iskanju pomoči najprej zatekli v najstarejšo posojilnico na tem območju, ki je bila 1897. leta ustanovljena v Škocjanu. Svoj položaj so tako olajšali, ne pa rešili. Zelo verjetno so v skladu z določili statuta vračanje posojila podaljšali. Ko sta bili ustanovljeni posojilnici v Šmarjeti in Št. Petru (obe 1908), so se zatekli tja, da so vrnil Škocjanski. Tako so se postopoma rešili dolgov. Ni torej dovolj ohraniti le gradivo ene izmed teh pomembnih ustanov, treba je upoštevati tudi kronološko zaporedje njihovega nastajanja in vpliv lokalnih centrov.

Zgoraj navedene misli želijo odpreti širšo diskusijo. Ker pa so izkušnje o takih pobudah zelo slabe, pripravljeni smo se ure in ure pogovarjati o ljudeh, posameznikih, ne pa o problemu, ki so ga ti izzvali, bi začasno predlagal naslednjo rešitev. Arhivarjem mora biti osnoven cilj, da prevzamejo največ možnega gradiva. Pri izločanju naj bo najprej »žrtev« tisto, za katerega lahko s popolno gotovostjo domnevamo, da se je enako ali podobno ohranilo v drugih nahajališčih. Pred nujnimi odločitvami o izločanju je treba opraviti ali pa naročiti, tudi preko ustreznega ministrstva, ustrezno raziskavo. Njene rezultate je potem potrebno podrobno analizirati in prediskutirati strpno in argumentirano v najširšem krogu zainteresiranih strokovnjakov in šele po skupnem razmisleku sprejeti načelno nevhvaležno odločitev. Razmišljanje brez stvarno opravljenih analiz, sklicevanje na večdesetletne izkušnje, tuje primerjave ali celo nekakšne vzorce, je izkaz nekritičnosti predlagatelja konkretne rešitve. Pri odločitvah, kjer napak ni mogoče popravljati, je treba biti skrajno previden in dostopen za vsako sugestijo.

OPOMBE

1. Gospodarska in družbena zgodovina Slovencev, Zgodovina agrarnih panog I., Ljubljana 1970, str. 539. Glej

tudi tam navedeno literaturo. — 2. ravno tam, str. 637. — 3. ravno tam, str. 639. — 4. ravno tam, str. 640. — 5. Marko Waltritseh, Slovensko bančništvo in posojilništvo na Goriškem, Gorica 1982, Savator Žitko-Janez Kramar, Hranilništvo in posojilništvo v slovenski Istri, Koper 1985; Milan Paltor, Slovensko denarništvo v Trstu, Trst 1989. — 6. Aleksander Vidčnik: Denarništvo v Celju od hranilnice do banke, Celje 1989; Denarništvo v Ščelški in Zgornji Savinjski dolini, Velenje 1989; Denarništvo v Koroški krajini, Slovenj Gradec 1989; Posojilništvo in hranilništvo v Savinjski dolini, Celje 1991. — 7. Mirt Zwitter, 30-letnica samostojnega združnega središča za Slovensko Koroško. Koledar Slovenske Koroške 1952, Celovec 1951, str. 115-130, Jakob Sitter, Die Anfänge des slowenischen Genossenschaftswesens in Südkärnten und dessen heutige Struktur, Einordnung und Position in der österreichischen ländlichen Genossenschaftsorganisation unter besonderer Berücksichtigung der Warenorganisation (dipl. delo), Linz 1981. — 8. Zorka Skrabl, Hranilništvo na Dolenjskem in v Beli krajini. France Štukl, Hranilništvo v Škofji Loki. Gradivo in razprave Zgodovinskega arhiva Ljubljana 5, Ljubljana 1983. — 9. ravno tam, str. 25.

ZUSAMMENFASSUNG

Problem der Bewertung des Schriftgutes ehemaliger Spar- und Darlehnskassen
Stane Granda

Der Autor macht auf die vorläufige Aussonderung der Rechnungsbücher der Spar- und Darlehnskassen aufmerksam, die er für wesentlichen Teil des Archivnachlasses dieser Anstalten hält. Er schlägt vor, vor den endgültigen Entscheidungen betreffs der Bewertungen diesartigen Archivgutes eine vorhergehende Erforschung zu machen. Die Ergebnisse dieser Erforschung brauchen diskutiert zu werden und erst dann sollte man sich endgültig entscheiden, was aufzuerhalten und was auszusondern ist.

Kazensko materialno pravo na Slovenskem od 1852 do 1930

Jelka Melik

V prejšnji številki Arhivov smo na kratko opisali pristojnost sodišč in kazenski postopek na prvi stopnji od leta 1874 do 1930. Kazenski postopek se začne na prvi stopnji izvajati v konkretnem primeru verjetnosti oziroma suma, da je bilo storjeno kaznivo dejanje, in sieer z namenom, da se ugotovi, ali je bilo tudi v resnici storjeno, da se najde storilec in kaznuje. Sistem norm, ki urejajo kazenski postopek, imenujemo kazensko formalno pravo. Le-to pa obstaja le zaradi izvedbe materialnega kazenskega prava, sistema norm, s katerimi se v neki državi določijo kazniva dejanja, kazenske sankeije

za storilce teh kaznivih dejanj ter pogoje za uporabo kazenskih sankcij.

Zaradi tesne povezanosti formalnega in materialnega prava in zaradi nujnosti poznavanja vsaj temeljnih pojmov kazenskega prava za dobro strokovno obdelavo arhivskega gradiva sodišč smo se odločili tokrat na kratko predstaviti kazensko materialno pravo, ki je veljalo na Slovenskem od septembra 1852 do januarja 1930.

Določbe kazenskega materialnega prava je vseboval predvsem splošni kazenski zakonik imenovan **Kazenski zakon o hudodelstvih, pregreških in**